

มาตรการทางกฎหมายกับการปาราชิกพระสงฆ์เสพเมถุน
LEGAL MEASURES AGAINST PARAJIKA BUDDHIST MONKS ENGAGING IN
SEXUAL INTERCOURSE

ณภัทร ใจเอ็นดู

Napat Jaiendoo

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

Department of Law Chaiyaphum Rajabhat University

E-mail: napat-tal@hotmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 22 กรกฎาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 15 สิงหาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 19 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาปัญหาพระภิกษุประพฤติผิดพระธรรมวินัยด้วยการเสพเมถุน ซึ่งเป็นอาบัติปาราชิก กรณีดังกล่าวเกิดขึ้นบ่อยในสังคมไทยและส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของพุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง กฎหมายไทยยังไม่มีบทบัญญัติทางอาญาที่กำหนดโทษแก่พระภิกษุหรือฆราวาสที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดดังกล่าว ทำให้แนวทางการดำเนินการทางกฎหมายยังไม่ชัดเจนและไม่เพียงพอต่อการป้องปราม บทความนี้จึงเสนอมาตรการทางกฎหมายเพิ่มเติม อาทิ การเพิ่มมาตราในประมวลกฎหมายอาญาหมวดศาสนา หรือการสนับสนุนร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมพระพุทธศาสนิกชน พ.ศ. ... ที่มีบทลงโทษสำหรับพระที่กระทำความผิด

คำสำคัญ: มาตรการทางกฎหมาย, ปาราชิก, พระสงฆ์เสพเมถุน

ADSTRACT

This article examines the problem of monks violating the Buddhist precepts by engaging in sexual intercourse, a serious offense. Such cases occur frequently in Thai society and have widely impacted the confidence of Buddhists. Thai law lacks criminal provisions that penalize monks or laypeople involved in such acts, resulting in unclear and insufficient legal measures for deterrence. Therefore, this article proposes additional legal measures, such as adding a religious section to the Criminal

Code or supporting the draft Buddhist Promotion Act, B.E. ..., which would provide penalties for offending monks.

Keywords: Legal measures, Parajika, Buddhist Monks Engaging in Sexual Intercourse

บทนำ

ข่าวใหญ่ในเดือนกรกฎาคม 2568 นี้คงหนีไม่พ้นข่าวพระเสพเมณูกับสีกา ทำให้พระชั้นผู้ใหญ่หลายรูปในวงการสงฆ์ต้องสึกจากสมณเพศ นับเป็นความสูญเสียต่อวงการพุทธศาสนาอีกทั้งยังเกิดวิกฤตศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายกับความเชื่อมั่นในการนับถือพระสงฆ์ ถึงขนาดได้มีการประกาศยกเลิกพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2568 โดยมีพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เรื่องประกาศยกเลิกพระบรมราชโองการ การประกาศสถาปนาสมณศักดิ์และพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์ในประกาศราชกิจจานุเบกษา มีข้อความตอนหนึ่งว่า “บัดนี้ ทรงมีพระราชดำริว่า ตามที่ปรากฏเป็นข่าวทางสื่อมวลชนเกี่ยวกับพระภิกษุ ซึ่งประพฤติตนไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป และพระราชอาณัติกระทำผิดพระวินัย เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนได้รับผลกระทบต่องิตใจเป็นอย่างยิ่ง จึงขอประกาศยกเลิกพระบรมราชโองการประกาศสถาปนาสมณศักดิ์และพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์” (ประกาศราชกิจจานุเบกษา, 2568) ศาสนาเป็นหนึ่งในเสาหลักที่ค้ำยันประเทศ โดยเฉพาะศาสนาพุทธที่เป็นศาสนาที่คนนับถือมากที่สุดในประเทศไทย การที่พระภิกษุบางรูปที่ได้ปฏิบัติขัดกับพระธรรมวินัยกระทำตนเหมือนเป็นคฤหัสถ์ มีพฤติกรรมขัดกับศีลธรรมที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงการพุทธศาสนา จนฝ่ายบ้านเมืองในตอนนี้ได้ออกมาเรียกร้องให้มีกฎหมายออกมากวบรวมการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุกรณีเสพเมณูที่ไม่มีกฎหมายให้เอาผิดได้ ทั้งในทางกฎหมายอาญาหมวดศาสนาและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 อันเป็นช่องว่างทางกฎหมายที่อาจทำให้ผู้กระทำไม่มีความเกรงกลัว ถ้าจับได้มีเพียงการสึกจากสมณเพศแล้วออกมาใช้ชีวิตแบบคนธรรมดา ทำให้ปัญหานี้เกิดขึ้นบ่อยครั้งนับจากอดีตถึงปัจจุบัน เพราะขาดกฎหมายที่เข้มแข็งที่จะมาป้องและปรามผู้กระทำผิดเหล่านี้

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอมาตรการทางกฎหมายบ้านเมืองเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมประพฤติผิดพระธรรมวินัยประพฤตินอกเหนือกิจของสงฆ์ด้วยการเสพเมณู ซึ่งเป็นความผิดร้ายแรงต่อพระพุทธศาสนา แต่กฎหมายบ้านเมืองไม่ได้มีการกำหนดโทษในความผิดนี้ ปัจจุบันมีเพียงมาตรการทางสงฆ์เท่านั้นที่กำหนดการลงโทษพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดด้วยการเสพเมณู โดยจัดการเพียงให้ลาสิกขาจากสมณเพศขาดจากความเป็นภิกษุเท่านั้น ส่วนคู่กรณีที่มาทำให้พระประพฤติผิดด้วยการเสพเมณูยิ่งลอยตัวจากปัญหาเพราะไม่มีกฎหมายกำหนดโทษไว้เลยทำให้เกิดกรณีสีกาเพียงคนเดียวทำพระสึกหลายรูป จนเป็นที่มาของฉายาว่า “นารีพิฆาตพระ” ทั้งนี้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ตระหนักถึงโทษทางกฎหมายที่ร้ายแรง และปกป้องไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทางด้านศีลธรรมเพื่อ

ภาพลักษณ์ที่ดีของศาสนาที่จะสืบทอดต่อไป จึงควรมีมาตรการทางกฎหมายออกมาแก้ไขไม่ให้เกิดความถดถอยและความเสื่อมศรัทธาของชาวพุทธในประเทศไทย

การเสพเมณที่ปรากฏในปาราชิก

พระวินัยเป็นกฎระเบียบและแนวปฏิบัติที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อให้พระภิกษุได้นำไปประพฤติปฏิบัติในการดำรงตนอยู่ในพระศาสนาเพราะพระวินัยเป็นเครื่องมือที่พระภิกษุใช้ในการปฏิบัติตน และคณะสงฆ์ใช้ในการปกครองหมู่คณะ เพื่อป้องกันปัญหาและแก้ไขปัญหาดังๆ ที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและเรื่องส่วนรวม พระวินัยยังถือว่าเป็นหลักการที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนยาวต่อไป (พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, 2565) วินัยที่นำมาใช้ในพระพุทธศาสนาช่วงต้น หมายถึง พุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการหน้าที่ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกซึ่งเป็นหนึ่งในสามของพระไตรปิฎก ประกอบด้วย 5 คัมภีร์ หนึ่งในคัมภีร์สำคัญคือ คัมภีร์มหาวีกังค์ ว่าด้วยวินัยที่สำคัญซึ่งเป็นพุทธบัญญัติบังคับพระสงฆ์คล้ายกับประมวลกฎหมาย (พระมหาเสรีชน นริสโรและคณะ, 2558) มีคือ สิกขาบท 227 ข้อ มีข้อที่สำคัญคือ ปาราชิก 4

กณฑ์ที่ 4 ปาราชิกศัพท์นี้เป็นคุณบทของอาบัติแปลว่ายังผู้ต้องมิพ่าย เป็นคุณบทของบุคคลแปลว่าผู้พ่ายเป็นคุณบทของสิกขาบทแปลว่าปรับอาบัติ ปาราชิกในที่นี้เป็นชื่อของสิกขาบทมี 4 สิกขาบท ได้แก่ สิกขาบทที่ 1 ภิกษุใดไม่ได้ธรรมเป็นผู้ถ้อยกำลังคือความท้อแท้จะพึงเสพเมณธรรมแม้ในสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก คือในคัมภีร์วิกังค์ท่านกล่าวว่า เมณธรรมสามัญชายหญิงกริยาที่เสพในทวารหนัก ช่องปากก็ดี ของมนุษย์ ของอมมนุษย์ ของสัตว์เดรัจฉาน แต่หากยังบริบูรณ์ต้องอาบัติปาราชิก สิกขาบทที่ 2 ภิกษุใดถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เป็นส่วนหนึ่งโจรกรรม จากบ้านก็ดี จากปากก็ดี เป็นขโมยก็เป็นปาราชิก สิกขาบทที่ 3 ภิกษุใดแกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิตหรือพรรณนาคุณแห่งความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตาย พรากชีวิตที่อยู่ในครรภ์ ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก สิกขาบทที่ 4 ภิกษุใดไม่รู้เฉพาะคือไม่รู้จริงอวดอุตริมนุสธรรมอันเป็นความเห็นอย่างประเสริฐถูกซักถามหรือไม่ถูกซักถามก็อาบัติ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2562) ปาราชิก” ย่อมขาดจากความเป็นพระ และไม่สามารถบวชเป็นพระสงฆ์ได้อีก ซึ่งพระวินัยไม่ใช่ศีล แต่เป็นเสมือนกฎหมายของพระภิกษุ ปฐมบัญญัติข้อที่ 1 คือ การเสพเมณ

การเสพเมณ คือ การร่วมสังวาสหรือร่วมประเวณีซึ่งเป็นพฤติกรรมธรรมดาตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่ถ้าพระสงฆ์เสพเมณ ไม่ว่าจะเป็นการเสพเมณกับหญิง ชาย หรือสัตว์ก็มีความผิดฐานปาราชิก ทำให้ขาดจากความเป็นพระทันที เพราะโดยหลักการแล้ว การสละความสุขสบายอย่างปุถุชนธรรมดาเพื่อเข้ามาสู่สมณเพศนั้น ก็เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงออกจากกาม ละเว้นไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางเพศ และการมีศีลที่บริสุทธิ์ก็ต้องประพฤติพรหมจรรย์เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งแก่ร่างกายและจิตใจ การเสพเมณ จึงเป็นการปฏิบัติตนอย่างเดียวกับฆราวาสผู้ครองเรือน ซึ่งถือว่าไม่เหมาะสมและถือเป็นการประพฤติชั่วร้ายแรงต่อพระพุทธศาสนา ไม่สมควรที่จะดำรงสมณเพศอยู่

ต่อไป จึงทำให้ขาดจากความเป็นพระสงฆ์ทันที การเสพเมณตามพระธรรมวินัยยังมีอีกความหมายหนึ่งคือ การร่วมเพศทั้งทางอวัยวะเพศ ช่องคลอด ทวารเบา ทวารหนัก หรือแม้กระทั่งช่องปาก ก็เป็นปาราชิก (ยุทศศักดิ์ รัมมะเอ็จ, 2566) ซึ่งสอดคล้องกับการกระทำชำเราตามประมวลกฎหมายอาญากำหนดนิยามคำว่า “ข่มขืนกระทำชำเรา” เสียใหม่ โดยตั้งเป็นมาตรา 1(18) และยกเลิกบทนิยามเดิมตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 276 วรรคสอง กำหนดนิยาม ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 1(18) “กระทำชำเรา” หมายความว่า กระทำเพื่อสนองความใคร่ของผู้กระทำ โดยการใช้อวัยวะเพศของผู้กระทำล่วงล้ำอวัยวะเพศ ทวารหนัก หรือช่องปากของผู้อื่น แต่ก็มี ความแตกต่างกันคือการข่มขืนกระทำชำเราจะต้องเกิดจากการไม่ยินยอม แต่ในทางพระธรรมวินัยแม้หญิงหรือชายยินยอมก็เป็นความผิด เพราะถือว่าไม่เหมาะสมเป็นการประพฤติดุชอย่างร้ายแรงทำให้เกิดความเสื่อมถอยศรัทธาจากพุทธศาสนิกชน

มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปาราชิกกรณีพระสงฆ์เสพเมณ

ประเทศไทยเรามี 3 สถาบันหลักในการปกครองประเทศ คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เปรียบดังสีของธงชาติไทย มี 3 สีคือ สีแดงหมายถึงชาติ สีขาวหมายถึงศาสนา สีน้ำเงินหมายถึงพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งสถาบันทั้งสามทำให้ประเทศไทยมั่นคงยาวนานมาถึงทุกวันนี้ ประเทศไทยให้อิสระเสรีแก่คนในชาติในการนับถือศาสนา และศาสนาที่คนนับถือมากที่สุดในชาติคือศาสนาพุทธ ตามพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ พระพุทธนั้นหมายถึงพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง พระธรรมก็คือคำสอนของพระองค์ พระสงฆ์คือผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์จนค้นพบความจริง ในความเป็นจริงการเผยแพร่พระธรรมคำสอนที่ใกล้ชิดและสัมผัสได้ที่สุดคือ พระสงฆ์ แต่ในความใกล้ชิดที่สัมผัสจับต้องได้อาจทำให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของพระสงฆ์บางส่วนที่ยังเป็นปุณฺณออกมาตามสื่อต่างๆมากมายทั้งด้านที่ดีและด้านที่เสื่อมแต่ที่เป็นข่าวที่กระทบกับจิตใจของพุทธศาสนิกชนกลับเป็นด้านที่เสื่อม เช่น การประพฤติดุชพระธรรมวินัย การยกยอกเงินวัด โดยเฉพาะการเสพเมณกับสีกาที่เป็นข่าวในช่วงเวลานี้ ทำให้พุทธศาสนิกชนเสื่อมศรัทธามีการเรียกร้องมาตรการลงโทษทั้งพระและสีกาที่ร่วมกันเสพเมณให้ต้องรับผิดชอบ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำที่มีการลอกเลียนแบบเพราะเห็นว่าไม่มีกฎหมายที่จะลงโทษเอาผิดได้ จึงเห็นควรศึกษาข้อกฎหมายทั้งของไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องเพื่อหาทางแก้ไขปัญหานี้ไม่ให้เกิดซ้ำ

ประเทศไทยปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กฎหมายสูงสุดที่ใช้บริหารประเทศคือ รัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนภายใต้กรอบของกฎหมาย เช่น

รัฐธรรมนูญมาตรา 25 วรรคแรก บัญญัติว่า “สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะ ในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิ และเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้และได้รับความ

คุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ トラบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพ เช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น” จะเห็นได้ว่าจากมาตรานี้ รัฐมีอำนาจหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน และมีหน้าที่ป้องกันความเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่อำนาจของรัฐไปไม่ถึงการลงโทษแก่ภิกษุสงฆ์และผู้ร่วมกระทำผิดกรณีเสพเมณฺฑ ดังที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 29 บรรทัดแรก ที่บัญญัติว่า “บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้ อยู่ในเวลา ที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนัก กว่าโทษที่บัญญัติไว้ใน กฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้” สอดคล้องกับหลักความชอบ ด้วยกฎหมายเป็นหลักสากลที่ว่า “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย” ดังนั้น เพื่อไม่ให้ พฤติกรรมการเสพเมณฺฑของพระกับผู้ร่วมกระทำผิด ที่ไม่มี “หิริโอตตัปปะ” คือความละอายต่อบาป ซึ่ง ในทางธรรมมีโทษแค่เพียงการสึกแล้วออกมาใช้ชีวิตแบบคนทั่วไป ควรมีการกำหนดโทษทางอาญา เพื่อให้เกิดความหลาบจำ เทียบเคียงได้จากประเทศเพื่อนบ้านของเราคือประเทศลาวที่นับถือพุทธ ศาสนาเหมือนกับประเทศไทยได้มีการกำหนดโทษแก่พระภิกษุและผู้ร่วมประเวณีให้มีโทษทางอาญา ดังนี้

บทบัญญัติทางกฎหมายอาญาของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มาตรา 266 บัญญัติว่า “Penal Code of Lao People’s Democratic Republic Article 266 Sexual Act Committed by Monk, Novice, Nun or Hermit Any monk, novice, nun and hermit who commits a sexual act with a female or male person, or between themselves shall be punished from six months to three years of imprisonment and shall be fined from 3,000,000 Kip to 10,000,000 Kip Any female or male person who willingly commits a sexual act with a monk, novice, nun or hermit shall be punished on the same charges” กรณีภิกษุเสพเมณฺฑจะเห็นได้ว่า กฎหมายอาญาลาวกำหนดโทษของภิกษุและสามเณรเสพ เมณฺฑ ทั้งผู้เสพเมณฺฑกับภิกษุและสามเณรไว้ในระดับสูง กล่าวคือ มีโทษถึงตัดอธิสรภาพ (จำคุก) และมี โทษปรับไหม โดยมีโทษทั้งจำคุกและปรับตามความหมายของกฎหมายอาญาไทยในประเด็นนี้ ทำให้ วิเคราะห์ได้ว่านอกจากในทางพระวินัยที่พระภิกษุและสามเณรลาวจะต้องปาราชิกหากเสพเมณฺฑกับ บุคคลอื่นแล้ว ภิกษุและสามเณร รวมทั้งผู้เสพเมณฺฑยังต้องรับโทษทางอาญาของกฎหมายบ้านเมือง ซึ่ง แสดงให้เห็นว่า สังคมลาวให้ความสำคัญและมีความประสงค์ให้พระภิกษุและสามเณร ตลอดจน ฆราวาสมีพฤติกรรมอันเหมาะสม ไม่ประพฤติดูเสื่อมเสียในทางเพศ (ยุทศศักดิ์ รัมมะเอ็จ, 2566) ของ ไทยเราเองในสมัยอดีตก็มีบทลงโทษเช่นกันซึ่งอยู่ในพระอัยการลักษณะผิดเมีย บัญญัติไว้ในกฎหมาย ตราสามดวงที่ชำระในครั้งรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก บทที่ 40 บัญญัติว่า “พระครูภิกษุสามเณรผิดเมียท่านถึงชำเรา ชื่อว่าปาราชิก ให้สึกออกเสีย แล้วให้ปรับไหมโดยพระราช กฤษฎีกา” บทที่ 41 บัญญัติว่า “ถ้าพระครูภิกษุสามเณรผู้อยู่ในศีล ทำทุราจาร ผิดกัจฉวินัยทำร้ายด้วย หญิงหาตัวมิได้ ถึงชำเราเป็นสัจไซร์ ชื่อว่าปาราชิก ให้สึกออกลงโทษ 25 ที่ 50 ที่ ส่งตัวลงภูษาช้าง

หลวง ส่วนหนึ่งนั้น ให้ทำโทษดุจดุจหนึ่งทำขึ้นนอกใจผู้นั้นแล” (ห้องสมุดดิจิทัลวรรณคดี, 2568) บทที่ 40 หมายความว่าพระภิกษุสามเณร ไปกระทำชำเราเมียผู้อื่น ให้ปาราชิก สีกออกมาและเสียค่าปรับ บทที่ 41 หมายความว่า พระภิกษุสามเณร ไปกระทำชำเราหญิงโสเภณี ให้สีกออกมาลงโทษด้วยการเขียนด้วยลวด 25-50 ที แล้วส่งไปตัดหญ้าเลี้ยงช้าง ส่วนหญิงที่เป็นชู้ก็ได้รับโทษเท่ากับหญิงที่นอกใจสามี

แต่ในปัจจุบันประเทศไทยเราได้มีการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายการลงโทษพระภิกษุได้ถูกกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ถ้าพระสงฆ์มีโทษ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 24 บัญญัติว่า “พระภิกษุจะต้องรับนิคหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุ ก็ต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย”

นิคหกรรม หมายถึง การลงโทษตามพระธรรมวินัยเรียกว่า ปรับอาบัติ โดยโทษมี 1 สถาน คือ โทษอย่างหนัก 1 โทษอย่างกลาง 1 โทษอย่างเบา 1 โทษอย่างหนักนั้น ในพระวินัยเรียกว่า อเตกัจฉา เรียกว่า นิคหกรรมให้สีก โทษอย่างกลางและอย่างเบาในพระวินัยเรียกว่า สเทกัจฉา เรียกว่า นิคหกรรมไม่ถึงให้สีกและหมายถึงการลงโทษตามพระวินัยอย่างอื่น เช่น อุกเขปนียกรรม ก็ได้ (วัดโมลีโลกยาราม, 2562) จะเห็นได้ว่าโทษในทางธรรมที่สูงที่สุดคือการสีกจากสมณเพศ

ส่วนกรณีพระภิกษุถูกจับเป็นผู้ต้องหาในความผิดทางอาญาที่เป็นกฎหมายบ้านเมือง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 29 บัญญัติว่า “พระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือพนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุมหรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้” ในมาตรานี้ก็ไม่ได้กล่าวถึงบทลงโทษในความผิดฐานพระภิกษุเสพเมถุนเพราะโทษนี้ไม่ได้กำหนดไว้ในกฎหมายอาญา ในขณะที่ปาราชิก 4 อย่างที่กำหนดไว้ คือ 1.เสพเมถุน 2. ลักขโมย 3. ชำมนุสย์ 4. อวดอุตริมนุสธรรม ซึ่งในข้อ 2-4 กฎหมายอาญาประเทศไทยมีบทลงโทษที่สอดคล้องกับบทบัญญัติกับเรื่องปาราชิก เช่น ข้อ 2 การลักทรัพย์ได้ถูกบัญญัติไว้ในหมวดทรัพย์ของประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 334-366 ข้อ 3. การชำมนุสย์ได้ถูกบัญญัติไว้ในหมวดความผิดต่อชีวิตของประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288-294 ข้อ 4. การอวดอุตริมนุสธรรม การแอบอ้างตนเป็นผู้พิเศษเพื่อหลอกเอาทรัพย์จากผู้อื่นอาจมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญารฐานฉ้อโกง ตามมาตรา 341-348

แต่ยังไม่มีกฎหมายบ้านเมืองที่กำหนดโทษทางอาญากรณีพระเสพเมถุน การปราศจากกฎหมายอาญาเพื่อกำหนดโทษในกรณีดังกล่าว กลายเป็นช่องว่างทางกฎหมายให้ภิกษุและผู้ร่วมกระทำผิด ทำการละเมิดพระธรรมวินัยอย่างไม่มีความเกรงกลัวกฎหมาย ทำให้พุทธศาสนิกชนสูญเสียความศรัทธาไม่มั่นใจในการทำบุญถือเป็นการทำลายศาสนาอย่างร้ายแรงจึงควรมีการออกกฎหมายควบคุมทั้งพระและผู้ร่วมกระทำผิดให้ได้รับโทษพอสมควรตามกฎหมายบ้านเมืองด้วย แต่ก็มีแนวความคิดที่ไม่เห็นด้วย ว่าพระไม่ควรต้องรับผิดทางอาญารฐานเสพเมถุน

งานวิจัยของพระมหาตะวัน ตปคุโณ (2562) เรื่อง ศึกษาแนวทางการใช้มาตรการทางกฎหมายสำหรับพระภิกษุที่กระทำความผิดพระวินัย กล่าวว่า หากจะให้การเสพเมถุนเป็นความผิดตามกฎหมายอาญาโดยตรงนั้น ผู้วิจัยกลับมองว่ายังไม่เป็นการสมควร เนื่องจากหากพิจารณาว่าการเสพเมถุนกระทำโดยบุคคลทั่วไป ย่อมไม่มีความผิด ในความเป็นจริงพระภิกษุก็คือบุคคลธรรมดาในทางกฎหมาย เป็นมนุษย์ที่ยังมีความต้องการในการดำรงชีวิต แม้จะปฏิบัติตนให้ครองเพศอยู่ในพรหมจรรย์ แต่ก็เป็นการยากในทางปฏิบัติ หากพระภิกษุรูปนั้นเสพเมถุนโดยมิได้มีเจตนาที่จะทำลายภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนา แต่ได้กระทำไปเนื่องจากมีเหตุพลั้งพลาด ลุ่มหลงในกิเลสเพียงชั่วครู่ อันแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุรูปนั้นไม่สามารถสละจากทางโลกได้จริงแล้ว การให้สึกออกมาเป็นฆราวาสย่อมเพียงพอในการที่จะคุ้มครองพระพุทธศาสนาไว้ได้แล้ว

การที่อ้างว่าพระภิกษุก็คือบุคคลธรรมดาก็ไม่ถนัดนัก ผู้เขียนเห็นว่าในกฎหมายบางข้อก็ให้อิทธิพลแก่พระภิกษุ เช่น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 106/1 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้ออกหมายเรียกพยานดังต่อไปนี้ (2) พระภิกษุและสามเณรในพุทธศาสนา ไม่ว่าในกรณีใด ๆ” ซึ่งหมายความว่า พระภิกษุสามเณรที่ถูกอ้างเป็นพยานมีสิทธิไม่ไปให้การได้ จะขอให้ศาลมีหมายเรียกมาไม่ได้ ศาลจะไม่ออกหมายเรียกให้เพราะรับรู้ถึงสิทธินี้ ต่างกับคนธรรมดาที่ถูกอ้างเป็นพยาน เมื่อไม่ยอมไปศาล ๆ จะ ออกหมายเรียก ได้รับหมายเรียกและไม่ยอมไปอีก ศาลจะออกหมายจับมาซึ่งไว้นกว่าจะให้เบิกความได้ และยังมีมาตรฐานขัดแย้งกันหรือคำสั่งศาลตามประมวลอาญาด้วย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 112 บัญญัติว่า “ก่อนเบิกความพยานทุกคนต้องสาบานตนตามลัทธิศาสนาหรือจารีตประเพณีแห่งชาติของตน หรือกล่าวคำปฏิญาณว่าจะให้การตามความสัตย์จริงเสียก่อน เว้นแต่... (3) พระภิกษุและสามเณรในพุทธศาสนา” หมายความว่า ก่อนเบิกความไม่ต้องทำการสาบานตน นอกจากนี้ยังมี ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 115 บัญญัติว่า “พระมหากษัตริย์ พระราชินี พระรัชทายาท ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์หรือพระภิกษุและสามเณรในพุทธศาสนา แม้มาเป็นพยานจะไม่ยอมเบิกความหรือตอบคำถามใด ๆ ก็ได้ สำหรับบุคคลที่ได้รับเอกสิทธิ์หรือความคุ้มกันตามกฎหมายจะไม่ยอมเบิกความหรือตอบคำถามใด ๆ ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้ตามกฎหมายนั้น ๆ ก็ได้” หมายความว่า แม้มาเป็นพยานจะไม่ยอมเบิกความหรือตอบคำถามใด ๆ ก็ได้ นอกจากนี้ยังมี พระราชบัญญัติรับราชการทหาร พ.ศ. 2497 มาตรา 13 บัญญัติว่า “บุคคลดังต่อไปนี้ ยกเว้นไม่ต้องเข้ารับราชการทหารกองประจำการคือ (1) พระภิกษุที่มีสมณศักดิ์ หรือที่เป็นเปรียญ และนักบวชในพระพุทธศาสนาแห่งนิกายจีนหรือญวนที่มีสมณศักดิ์...” และมาตรา 14 บัญญัติว่า “บุคคลดังต่อไปนี้ เมื่อลงบัญชีทหารกองเกินแล้วไม่เรียกมาตรวจเลือกเข้ารับราชการทหารกองประจำการในยามปกติ คือ (1) พระภิกษุ สามเณร และนักบวชในพระพุทธศาสนาแห่งนิกายจีนหรือญวน ซึ่งเป็นนักรบธรรมตามทีกระทรวงศึกษาธิการรับรอง...” ดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพระภิกษุเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่ธรรมดานัก

ส่วนความเห็นผິงที่เห็นว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายบ้านเมืองให้ลงโทษกรณีพระภิกษุที่เสพเมถุนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุทธศักดิ์ รัมมะเอ็จ (2566) เรื่อง ปัญหาความรับผิดชอบ

อาญากรณีพระสงฆ์เสพเมณโดยคู่กรณียินยอม ที่กล่าวว่า พระภิกษุเป็นบุคคลที่ทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นสาวกมีหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาต่อจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระภิกษุจึงอยู่ในฐานะ สูงที่ควรแก่การสักการะ ซึ่งควรต้องประพฤติตนอยู่ในพระธรรมวินัย เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ทั่วไป การที่พระภิกษุต้องอาบัติปาราชิกสิกขาบท หรือผิดฐานเสพเมณ จึงควรต้องรับผิดชอบกฎหมาย ทางธรรมควบคู่กับกฎหมายทางโลก ซึ่งเป็นกฎหมายบ้านเมืองหรือกฎหมายอาญา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการ ปกป้องพระพุทธศาสนาควบคู่กับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคมยังสอดคล้องกับ งานวิจัยของภานุรุจ สันตานนท์ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับความผิดเกี่ยวกับเพศที่ยอมความได้ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 281 (2) กับกฎหมายอาญา มาตรา 11 (พ.ศ.2521) กรณีการ ลงนิคมกรรม ที่กล่าวว่า รัฐควรเข้ามามีบทบาทในการลงโทษพระภิกษุที่ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ขึ้น อาบัติปาราชิก (สิกขาบท 1) ในฐานความผิดเกี่ยวกับเพศ เพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฯ ในส่วน โทษที่จะลงแก่พระภิกษุผู้ผิดดังกล่าว โดยให้บัญญัติโทษทางอาญาแยกไว้ต่างหากจากกฎหมายอาญา มาตรา 281 (2) ว่าด้วยการลงนิคมกรรม ให้มีสภาพบังคับเช่นเดียวกับกฎหมายฝ่ายราชอาณาจักร และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัฐปฎิยา แครบตรีและคณะ (2567) เรื่อง ปัญหาการกระทำผิดพระวินัย ของพระภิกษุกรณีเสพเมณ เปรียบเทียบกับความผิดทางอาญาเกี่ยวกับเพศ กล่าวว่า การกำหนด บทลงโทษของพระภิกษุที่อาบัติปาราชิก (สิกขาบทที่ 1) ต้องปรับเปลี่ยนกฎหมายทางโลก และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในส่วนของกฎหมายอาญา มาตรา 11 ว่าด้วย การลง นิคมกรรมควบคู่กันเพื่อให้บทลงโทษของ พระภิกษุที่ปาราชิก (สิกขาบทที่ 1) ควรเน้นไปที่การกระทำ ความผิด ถึงแม้ว่าการเสพเมณจะเกิดขึ้นจากการยินยอมหรือไม่ยินยอมก็ต้องอาบัติ ปาราชิกและ ต้องลาสิกขาโดยทันที และห้ามกลับมาบวชใหม่ และรับผิดทางอาญาร่วมด้วยคือ ต้องเสียค่าปรับ และ ตัดคุกเพื่อให้เกิดความเหมาะสม และสอดคล้องต่อการดำเนินการต่างๆ ตาม กระบวนการยุติธรรม ทางอาญา

ในหลักกฎหมายของประเทศไทย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครอง ประเทศได้มีการบัญญัติมาตราที่ให้สิทธิแก่รัฐเพิ่มมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อน ทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใด ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 รัฐธรรมนูญมาตรา 67 บัญญัติว่า “รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อน ทำลาย พระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนิน มาตรการ หรือกลไกดังกล่าวด้วย” จากรัฐธรรมนูญมาตรานี้ให้สิทธิในการปกป้องพระพุทธศาสนา จากที่เป็นกระแสข่าวดังในช่วงเวลานี้ได้มีบุคคลสำคัญทางการเมืองและสำนักพุทธศาสนาได้เสนอ กฎหมายเพื่อปกป้องพุทธศาสนาออกมาโดยมีการจัดทำร่าง พ.ร.บ. ส่งเสริมพุทธศาสนิกชนในการ อุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา

วันที่ 11 กรกฎาคม 2568 หลังจาก นายบุญเชิด กิตติธรางกูร รอง ผอ.สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เผยว่า หลังจากมีพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ต้องสึกไปเพราะกรณีสึกากอล์ฟขณะนี้ ผอ.สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.)หารือกับตัวแทนมหาเถรสมาคม (มส.) แล้วสรุปว่า จะมีการเปลี่ยนวิกฤติเป็นโอกาสด้วยการเสนอ ร่าง พ.ร.บ.ส่งเสริมพุทธศาสนิกชนในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา พ.ศ. ...เข้าสู่ที่ประชุมมหาเถรฯ ก่อนเข้าสู่สภา สาระสำคัญของ พ.ร.บ.นี้จะมีบทลงโทษพระสงฆ์ที่ต้องอาบัติปาราชิกหรือประพฤติดลวงละเมิดพระธรรมวินัย (Thebuddh, 2568) ซึ่งตาม ร่าง พ.ร.บ.ส่งเสริมพุทธศาสนิกชนในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา พ.ศ. ...ที่มี 6 หมวด 30 มาตรา ได้กำหนดบทลงโทษพระและผู้ร่วมกระทำผิดในการเสพเมถุนไว้ในมาตรา 23 และ มาตรา 27 ดังนี้ มาตรา 23 บัญญัติว่า “ผู้ใดได้รับคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้สละสมณเพศเพราะเหตุต้องอาบัติปาราชิกหรือประพฤติดลวงละเมิดพระธรรมวินัยเรื่องเดียวหรือหลายเรื่องเป็นอาจिन ตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงเจ็ดปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนสี่หมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ” มาตรา 27 บัญญัติว่า “ผู้ใดสมัครงเสพเมถุนกับพระภิกษุหรือสามเณร ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงเจ็ดปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนสี่หมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ” ซึ่งกฎหมายนี้ก็เป็นความพยายามของสำนักพุทธเป็นเรื่องที่ดี หากผ่านก็จะสามารถเอาผิดทั้งพระที่ทำผิดก็ทำวินัยด้วยการเสพเมถุน และสึกที่เจตนาทำให้ศาสนาเสื่อมเสียได้

ผู้เขียนขอเสนอทางเลือกอีกหนึ่งเส้นทาง โดยให้นำข้อกฎหมายที่พระเสพเมถุนกับผู้ร่วมกระทำผิดสามารถนำไปไว้ในประมวลกฎหมายอาญามหวดศาสนาได้โดยกำหนดไว้ใน มาตรา 206/1 ให้บัญญัติว่า “ผู้ใดร่วมกระทำความผิดฐานเสพเมถุนกับพระภิกษุหรือสามเณร โดยความยินยอมทำให้เกิดความเสื่อมเสียกับพระพุทธศาสนา ผู้นั้นและภิกษุหรือสามเณร ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงเจ็ดปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนสี่หมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ” การบัญญัติกฎหมายนี้นับเป็นมาตรการสำคัญนอกเหนือจากมาตรการทางสังคมที่จะช่วยกันปกป้องและคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เป็นสถาบันหลักในประเทศไทยได้ยาวนาน

บทสรุป

ปัญหาพระภิกษุเสพเมถุน ซึ่งเป็นอาบัติปาราชิก หมายถึงการต้องพ้นจากความเป็นพระทันทีเมื่อกระทำผิด ส่งผลกระทบต่อความศรัทธาและภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในสายตาสาธารณชน ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายอาญาที่บัญญัติโทษต่อพระภิกษุหรือฆราวาสที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดดังกล่าว ทำให้การดำเนินการทางกฎหมายเทียบกับกฎหมายของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีบทบัญญัติชัดเจนในการลงโทษทั้งพระภิกษุและผู้ร่วมกระทำผิด ทั้งโทษปรับและจำคุก พร้อมเสนอแนวทางในการบัญญัติกฎหมายเพิ่มเติม เช่น การปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญาในหมวดศาสนา หรือการผลักดันร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมพระพุทธศาสนิกชน พ.ศ. ... ที่กำหนดบทลงโทษต่อพระภิกษุที่เสพเมถุนโดยเฉพาะ ผู้เขียนเห็นว่าพระภิกษุในฐานะผู้มีอิทธิ

ทางกฎหมายบางอย่าง ควรต้องมีความรับผิดชอบสูงกว่าบุคคลทั่วไป และควรมีกฎหมายรองรับเพื่อคุ้มครองพระธรรมวินัยและศีลธรรม การกำหนดให้การเสพเมณของพระเป็นความผิดทางอาญาจะช่วยป้องกันการกระทำผิดซ้ำ สร้างความยำเกรงต่อศาสนา และเสริมสร้างความมั่นคงแก่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

บรรณานุกรม

- ณัฐปัทมา แครบตรีและคณะ. (2567). ปัญหาการกระทำผิดพระวินัยของพระภิกษุกรณีเสพเมณเปรียบเทียบกับความผิดทางอาญาเกี่ยวกับเพศ. วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์. 7(3) : 477-491.
- พระมหาตะวัน ตปคุโณ. (2562). ศึกษาแนวทางการใช้มาตรการทางกฎหมายสำหรับพระภิกษุที่กระทำผิดพระวินัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร. (2565). พระวินัย: หลักการป้องกันและแก้ไขปัญหาของพระสงฆ์. วารสารวิจัยธรรมศึกษา. 5(1) : 162-175.
- พระมหาเสรีชน นริสโรและคณะ. (2558). รายงานวิจัยเรื่อง การป้องกันและแก้ไขปัญหาละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ที่ส่งผลต่อวิกฤติศรัทธาของชาวพุทธตามหลักนิติปรัชญา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภานุรุจ สันตานนท์. (2566). ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับความผิดเกี่ยวกับเพศที่ยอมความได้ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 281 (2) กับกฎหมายอาญาฉบับที่ 11 (พ.ศ.2521) กรณีการลงนิคหกรรม. หลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุทศศักดิ์ รัมมะเอ็จ. (2566). ปัญหาความรับผิดชอบทางอาญากรณีพระสงฆ์ เสพเมณโดยคู่กรณียินยอม. วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์. 7(2) : 49-67.
- ราชกิจจานุเบกษา. ประกาศประกาศยกเลิกพระบรมราชโองการประกาศสถาปนาสมณศักดิ์และพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์ พ.ศ. 2568. เล่มที่ 142 ตอนที่ 42. หน้า 1.
- วัดโมลีโลกยาราม. (ออนไลน์). นิคหกรรมและการสละสมณเพศ. เข้าถึงเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2568. เข้าถึงได้จาก <https://www.watmoli.com/wittaya-four/2284/>.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2562). วินัยมุข เล่ม 1 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ Pali Book.
- ห้องสมุดดิจิทัลวัชรญาณ. (ออนไลน์). ศาลไทยในอดีตพระอัยการลักษณะผัวเมีย. เข้าถึงเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2568. เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/>.
- TheBuddh, (ออนไลน์). เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2568. เข้าถึงได้จาก <https://thebuddh.com/?p=89962>.